

Magdalena TOMASZEWSKA-MICHALAK

Uniwersytet Warszawski

ORCID ID: 0000-0001-5441-0396

Fake news – wstępna analiza zjawiska

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza wszechobecnego współcześnie pojęcia *fake news* oraz jego potencjalnego wpływu na funkcjonowanie państw demokratycznych. Pierwsza część tekstu traktuje o problemie definicyjnym związanym z terminem *fake news*. W artykule wskazane zostało, że nie istnieje obecnie zgoda na wspólną definicję zjawiska *fake news* oraz że pojęcie to dotyczyć może zarówno treści pisanych, jak i zamieszczanych zdjęć czy filmów. Ponadto w tekście podjęta została próba analizy zagrożeń, jakie niesie za sobą tworzenie oraz dystrybuowanie treści dezinformacyjnych. Mogą one wpływać zarówno na pojedynczych obywateli, jak i na całe społeczeństwa (np. w ramach procesów wyborczych). W drugiej części artykułu autorka skupia się na wskazaniu rozwiązań, jakie obecnie proponuje się w celu przeciwdziałania *fake news*, a więc na wdrażaniu kampanii edukacyjnych na temat dezinformacji oraz na proponowaniu dobrych praktyk w tym zakresie. Tekst ukazuje również najbardziej radykalną formę zwalczania *fake news*, jaką jest wdrażanie sankcji karnych za propagowanie treści dezinformujących. W artykule podkreślone zostało, że ostatni z wymienionych sposobów walki z *fake news* może nieść za sobą zagrożenie dla demokracji, a zwłaszcza dla prawa do wolności słowa. W celu napisania artykułu posłużono się metodami badań teoretycznych, a zwłaszcza: analizą i syntezą oraz metodami wnioskowania.

Słowa kluczowe: *fake news*, dezinformacja, zagrożenia płynące z *fake news*, dobre praktyki informacyjne

Wprowadzenie

Jednym z najcenniejszych towarów w XXI wieku okazało się posiadanie i dystrybuowanie informacji. Informacje dostępne są nie tylko dzięki środkom masowego przekazu takim jak telewizja, prasa czy Internet, ale ich rozprzestrzenianie wynika również z dzielenia się interesującymi jednostkę treściami z użytkownikami różnorodnych forów tematycznych czy też na łamach mediów społecznościowych. W ten sposób zasięg przekazywanych informacji staje się coraz szerszy, przekraczając granice państw czy kontynentów. Bezproblemowa możliwość zdobycia informacji na określony temat jest jedną z większych zalet rozwoju technologicznego na świecie. Niestety pozytywne zjawisko, jakim jest pozyskiwanie i dzielenie się wiedzą, niesie za sobą również zagrożenia dotyczące jakości zamieszczonych w Internecie treści. Jednym z takich negatywnych zjawisk, które omówione zostanie w niniejszym artykule, jest problem tzw. *fake news*, a więc informacji, których treść ma wprowadzić odbiorcę w błąd.

Cel artykułu

Celem niniejszego artykułu jest pochylenie się nad istotą problemu *fake news*. Przede wszystkim należy postawić hipotezę, że mimo powszechnego obecnie używania terminu

fake news nie jest on jednoznaczny pojęciowo, co tym samym utrudnia zwalczanie omawianego zjawiska (H1). Kolejnym problemem badawczym rozważanym w niniejszym artykule jest postrzeganie przez obywateli wpływu zjawiska *fake news* na prawidłowe funkcjonowanie państwa. Autorka weryfikować będzie zatem hipotezę stanowiącą, że społeczeństwo traktuje istnienie oraz rozpowszechnianie *fake news* jako zagrożenie dla prawidłowego działania państwa (H2). Z uwagi na fakt powszechności zjawiska *fake news*, w ostatniej części artykułu wskazane zostaną istniejące obecnie rozwiązania zwalczania omawianego zjawiska. W tym kontekście autorka podejmie się zweryfikowania hipotezy sformułowanej następująco: Istnieją obecnie takie rozwiązania walki z *fake news*, które zagrażać mogą prawom lub wolnościom stanowiącym o istocie państwa demokratycznego (H3).

W celu weryfikacji postawionych hipotez w artykule przeanalizowana zostanie literatura lub dostępne raporty odnoszące się do zjawiska *fake news* (H1, H2, H3). Rozważania nad hipotezą drugą (H2) oparte zostaną głównie na analizie raportów opublikowanych w latach 2017–2019 przez Komisję Europejską oraz amerykański think tank – Centrum Badawcze Pew. Unia Europejska wybrana została ze względu na fakt funkcjonowania Polski we Wspólnocie. Interesująca będzie zatem analiza, jak Polacy postrzegają zjawisko *fake news* na tle obywateli innych państw Unii Europejskiej. Natomiast Stany Zjednoczone stały się elementem rozważań ze względu na ujawnienie skali problemu *fake news* po wyborach prezydenckich w 2016 r., co skupiło uwagę wielu państw na analizowanym problemie (Quandt i in., 2019). W ramach weryfikacji hipotezy trzeciej (H3) wskazane zostaną funkcjonujące obecnie na świecie rozwiązania służące zwalczaniu zjawiska *fake news*. W tekście umieszczone zostaną również przykłady opisywanych rozwiązań.

Należy podkreślić, że niniejszy tekst jest jedynie wstępem do szerszej analizy zjawiska *fake news* i prowadzenia w przyszłości badań w zakresie pełniejszego jego poznania.

Zakres pojęciowy zjawiska *fake news*

Chociaż, po skandalu związanym z firmą Cambridge Analytica¹ większość osób spotkała się z terminem *fake news*, nie istnieje jedna wspólna definicja wskazanego pojęcia. Pierwszym problemem, jaki pojawia się w związku z omawianym zagadnieniem jest rozróżnienie pomiędzy znaczeniem pojęcia *fake news* oraz pojęcia *dezinformacji* (ang. *disinformation*). Jak wskazuje Komisja Europejska w swoim raporcie „A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation” termin *fake news* obejmuje swoim zakresem szerokie spektrum informacji zamieszczanych w sieci. Będą to zatem zarówno oczywiste pomyłki dziennikarskie, chwytliwe nagłówki wprowadzające odbiorcę w błąd, których celem jest zachęcenie do przeczytania kryjącego się pod

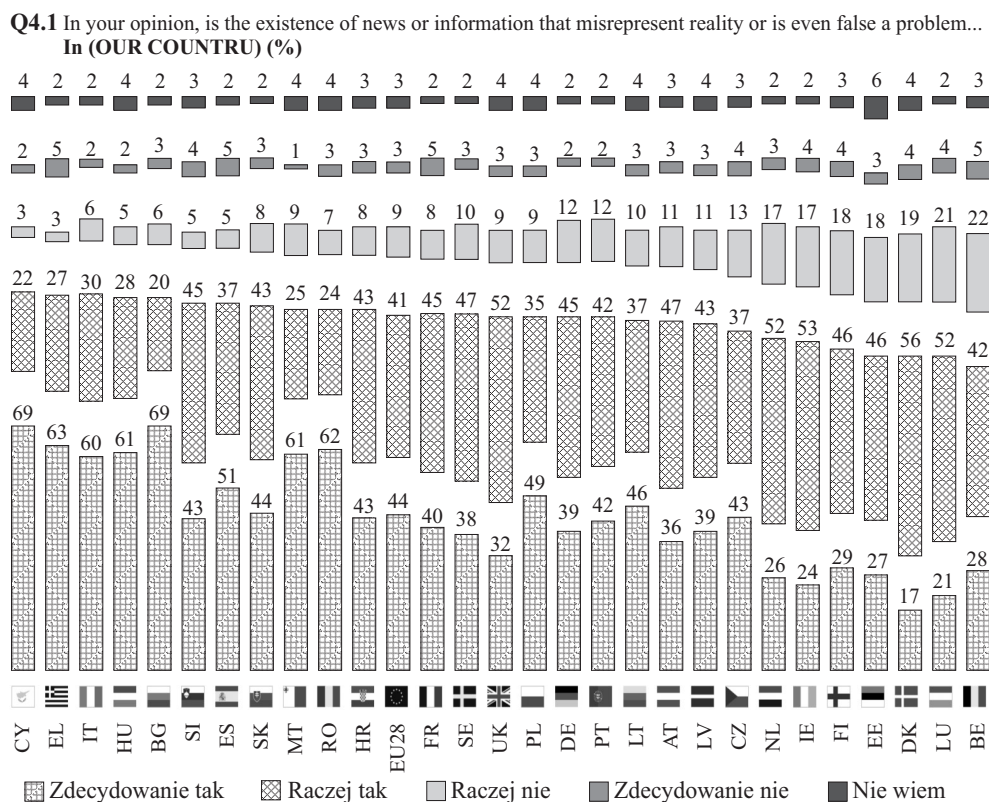
¹ Sprawa dotyczyła pozyskiwania danych, bez zgody użytkowników, z portalu społecznościowego Facebook w celu wykorzystania zdobytych informacji do wyświetlania osobom reklam, które mogły mieć wpływ na decyzję wyborczą w ramach wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku.

nimi tekstu, jak i nieprawdziwe informacje zamieszczane na temat przeciwników politycznych. W rozumieniu twórców raportu *dezinformacja* dotyczyła będzie natomiast tych nieprawdziwych informacji, których zadaniem jest oszukanie opinii publicznej lub uzyskanie korzyści materialnych przez zamieszczającego określone treści. W raporcie podkreślono również, że rozgraniczenie omawianych terminów konieczne jest ze względu na znaczenie, jakie powszechnie przypisuje się pojęciu *fake news*. Jest ono bowiem coraz częściej wykorzystywane przez polityków, którzy określają nim wszelkie negatywne opinie wypowiedane na ich temat (*A multi-dimensional*, 2018). Dodatkowo sama nazwa *fake news* – *falszywe informacje* może być myląca, jako że nie wszystkie przekazywane informacje, niebędące zgodne z prawdą, są w całości zmyślane przez ich autora. Kłamliwe treści mogą być bowiem wplecione pomiędzy prawdziwe, tak aby uwiarygodnić zamieszczony tekst. Ponadto, słowo *informacje* ograniczałoby pojęcie *fake news* co do formy dystrybuowanych treści, gdyż w praktyce mogą być to zarówno teksty, jak i zdjęcia, a także fałszywe konta założone np. w celu generowania pozytywnych opinii dla określonej firmy (*A multi-dimensional*, 2018). W literaturze dotyczącej definicji pojęcia *fake news* również pojawiają się wątpliwości, co do zakresu wskazanego terminu. Wydaje się bowiem, że stwierdzenie, że są to informacje zmyślane stanowi zbyt szeroką definicję zjawiska (Park, Youm Kyu, 2018). Zaliczałyby się bowiem do tej grupy teksty satyryczne, czy wykorzystujące parodię jako formę przekazu. Podobny problem definicyjny wskazali naukowcy z The Floyd Abrams Institute for Freedom of Expression, którzy w raporcie ze spotkania wykazali, że w ramach prac nad poszukiwaniem metod zwalczania *fake news* nie udało im się wypracować wspólnego stanowiska w tym zakresie. Aby móc prowadzić dyskusję wymienili oni enumeratywnie siedem rodzajów działań, które zaklasyfikowali do kategorii *fake news* (*Fighting*, 2017). We wskazanym raporcie, pojawia się jeszcze jedno określenie fałszywej informacji – *misinformation*, które w tym przypadku używane jest zamiennie z *fake news* (*Fighting*, 2017). Próby zrozumienia czym jest *fake news* podjęli się również E. Tandoc, Z. Lim, R. Ling w swoim artykule *Defining “FAKE NEWS” A typology of scholarly definitions* (2017). Autorzy przeanalizowali napisane w latach 2003–2017 anglojęzyczne artykuły naukowe, w których użyte zostało pojęcie *fake news*. Wskazana analiza pokazała, że poszczególni badacze używali omawianego terminu w różnych znaczeniach, poczynając od satyry czy parodii, a kończąc na propagandzie oraz manipulacji. Również autorzy hasła *fake news* w *The International Encyclopedia of Journalism Studies* (Quandt i in., 2019) zauważyli, że nie jest to pojęcie jednoznacznie zdefiniowane. W Polsce próby zdefiniowania zjawiska *fake news* podjęła się K. Bąkiewicz (2019) jednak i w tym przypadku autorka wskazała, że podanie wyczerpującej definicji jest nader skomplikowane. Wszystkie próby zdefiniowania omawianego pojęcia mają istotne znaczenie w sytuacji podejmowania legalnych kroków prawnych zmierzających do zapobieżenia zjawisku dezinformacji. Zasada pewności prawa stanowi bowiem, że jednostka musi wiedzieć, za jakie zachowanie grożą jej konsekwencje i w jakiej postaci. Niezależnie od ostatecznego kształtu definicji *fake news* czy *dezinformacji* można wyodrębnić wspólne cechy tego niepożądanego zjawiska. Będzie to zatem świadome rozpowszechnianie nieprawdziwych (lub częściowo nieprawdziwych) informacji w celu uzyskania z tego tytułu określonych korzyści (materialnych, politycznych, czy osobistych).

Zagrożenia płynące z *fake news*

Zjawisko *fake news* rozpoznawane jest jako niebezpieczne społecznie, co pokazują zarówno badania prowadzone w Unii Europejskiej, jak i w Stanach Zjednoczonych, które po wyborach prezydenckich w 2016 roku zajęły się bardziej wnikliwie tym problemem. Zgodnie z ankietą przeprowadzoną przez Komisję Europejską w lutym 2018 roku, większość państw członkowskich postrzega dezinformację jako zagrożenie. Analizując odpowiedzi respondentów ze wszystkich państw Wspólnoty, średnio 85% obywateli Unii Europejskiej uznało, że dezinformacja jest przynajmniej w pewnym zakresie rzeczywistym problemem (wykres 1). Ponadto, ponad połowa spośród ankietowanych obywateli Wspólnoty uznała, że przynajmniej raz w tygodniu styka się z *fake news* (wykres 2). Co istotne, większość obywateli Unii Europejskiej uważa, że rozprzestrzenianie się *fake news* stanowi zagrożenie dla demokracji (wykres 3).

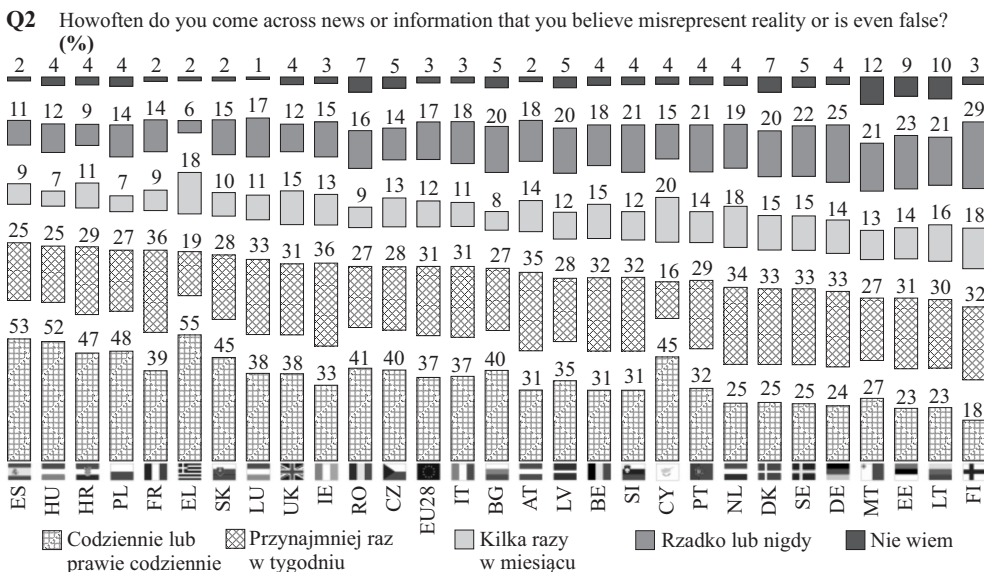
Wykres 1. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy w Pana/i opinii istnienie informacji zniekształcających rzeczywistość czy fałszywych informacji jest problemem w państwie, z którego Pan/i pochodzi?

Base: All respondents (N = 26,576)

Źródło: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flash/surveyky/2183>.

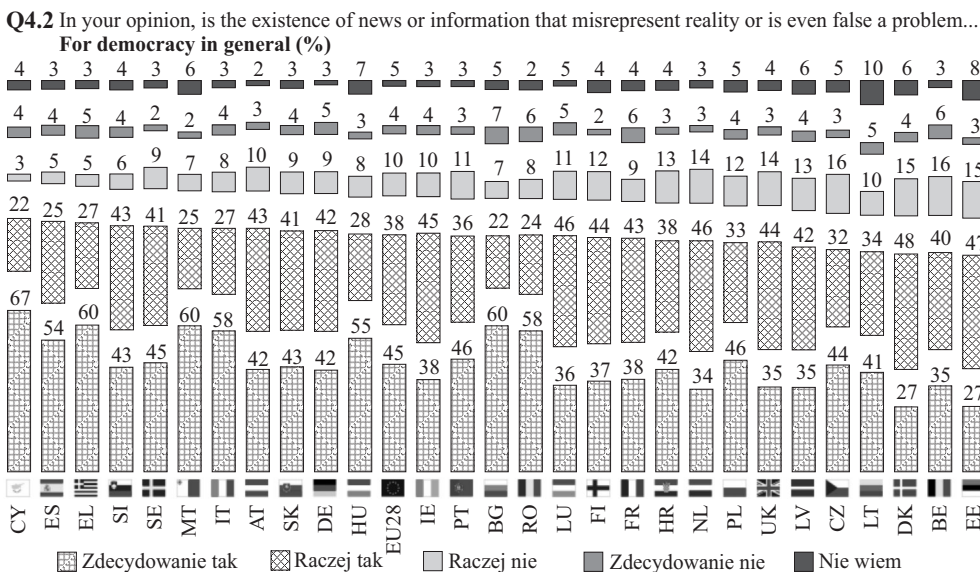
Wykres 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Jak często ma Pan/i do czynienia z informacjami, które uważa Pan/i za niezgodne z rzeczywistością lub fałszywe?

Base: All respondents (N = 26,576)

Źródło: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flashsurveyky/2183>.

Wykres 3. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy w Pana/i opinii informacje niezgodne z rzeczywistością lub fałszywe stanowią zagrożenie dla demokracji?

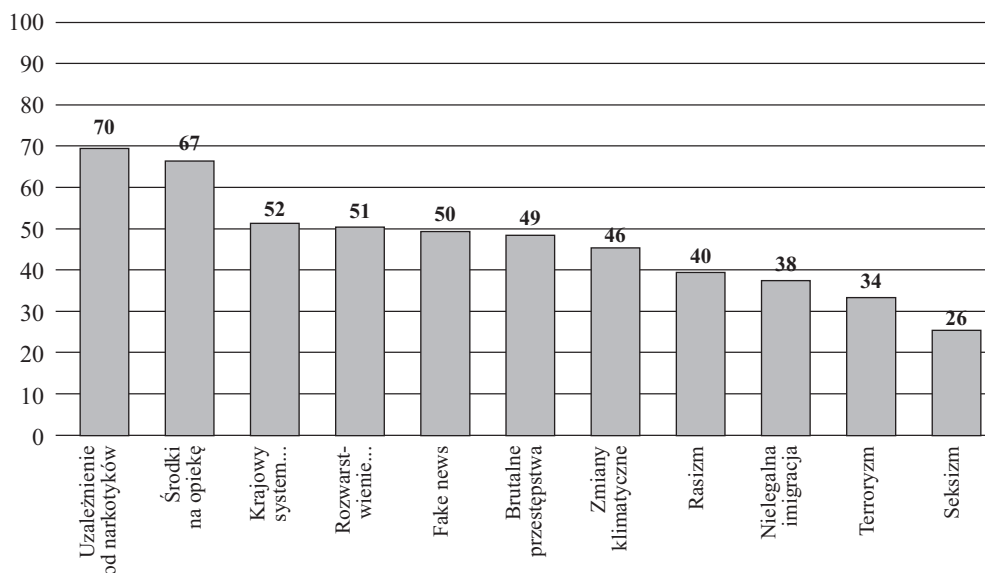

Base: All respondents (N = 26,576)

Źródło: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flash/surveyky/218>.

Z powyższych wykresów jednoznacznie wynika, że obywatele UE traktują zjawisko *fake news* jako poważny problem. Podobne tendencje można dostrzec w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi na początku 2019 roku przez Pew Research Center na 6127 dorosłych Amerykanach, zjawisko *fake news* (określanych w badaniu jako *made-up news/info*) zajęło wysoką, piątą lokatę w kategorii najistotniejszych problemów w państwie, wyprzedzając takie zjawiska, jak brutalne przestępstwa czy zmiany klimatyczne (wykres 4). Ponadto, podobnie jak obywatele Unii Europejskiej, Amerykanie również postrzegają zjawisko *fake news* jako takie, które może mieć wpływ na prawidłowe działanie demokracji. Aż 68% ankietowanych wskazało bowiem, że zamieszczanie tekstów wypełniających znamiona *fake news* ma wpływ na stopień zaufania, jakim obywatele obdarzają rząd (wykres 5).

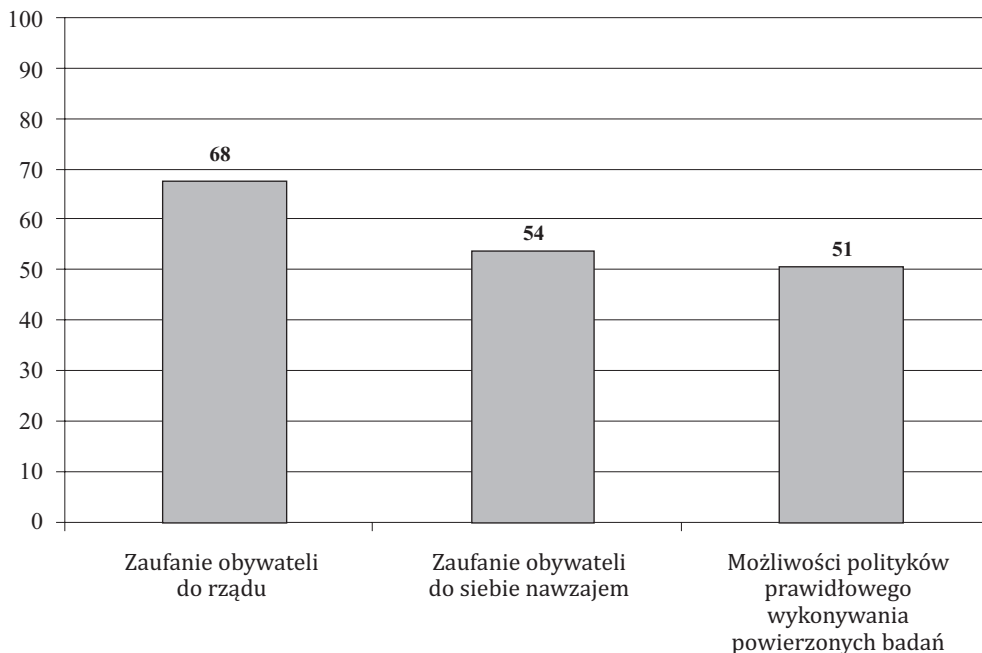
Wykres 4. Procent ankietowanych, którzy wskazali poszczególne problemy, jako najważniejsze obecnie w Stanach Zjednoczonych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych na początku 2019 roku przez Pew Research Center, <https://www.journalism.org/2019/06/05/many-americans-say-made-up-news-is-a-critical-problem-that-needs-to-be-fixed/>.

Na wykresach 4 i 5 przedstawiono jedynie dwa przykłady badań pokazujących, że dla respondentów zjawisko *fake news* istnieje w przestrzeni publicznej oraz że może ono mieć bezpośredni lub pośredni wpływ na życie obywateli. Pomimo wzmożonej aktywności badania problemu *dezinformacji* w ostatnich latach, nie jest to bynajmniej zjawisko nowe. Już od czasów starożytnych politycy czy wojskowi przedstawiali siebie w dużo bardziej pozytywnym świetle niż wskazywałyby na to źródła historyczne. Od dawna ludzie przedstawiają również inne osoby czy narody w niekorzystnym dla nich świetle, aby osiągnąć zamierzony cel. Za jednego z przodujących, ojców współczesnej dezinformacji, można niewątpliwie uznać ministra propagandy III Rzeszy – Józefa Goebbelsa (Grzegorzewski, 2011). W czasach Goebbelsa istniała jednak jedynie możliwość wyko-

Wykres 5. Procent ankietowanych, którzy odpowiedzieli na pytanie o wpływ *fake news* na zaufanie do polityków oraz innych obywateli, a także na możliwości polityków prawidłowego wykonywania powierzonych im zadań

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych na początku 2019 roku przez Pew Research Center, <https://www.journalism.org/2019/06/05/many-americans-say-made-up-news-is-a-critical-problem-that-needs-to-be-fixed/>.

rzystywania radia czy prasy do szerzenia nieprawdziwych informacji. Stanowiło to duże ograniczenie w porównaniu z XXI wiekiem, w którym powszechnie wykorzystywanym i łatwo dostępnym medium stał się Internet. Według danych Internet World Stats (IWS) z 2019 roku, ponad połowa światowej populacji korzysta obecnie z Internetu (Internet World Stats, 2019). Te same statystyki pokazują, że ok. 50% osób mających dostęp do Internetu stanowią osoby mieszkające na kontynencie azjatyckim (Internet World Stats, 2019). Jak pokazują badania, możliwość czerpania wiedzy z sieci, poza niewątpliwymi korzyściami, ma również aspekty negatywne. Pomiędzy 2017, a 2018 rokiem przeprowadzono na terenie Unii Europejskiej konsultacje społeczne dotyczące *fake news*. Wzięło w nich udział 2784 obywateli Wspólnoty oraz 202 instytucje, których członkowie posiadają doświadczenie zawodowe związane z zagadnieniem dezinformacji oraz *fake news*. Jak pokazują wyniki w grupie „eksperckiej”, respondenci najczęściej spotykali się z *fake news* w mediach społecznościowych (78%), na blogach i forach internetowych (73%) oraz na platformach, których podstawą jest dzielenie się materiałami video (51%) (Synopsis, 2018). Z kolei w badaniach przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych²

² Warto jedynie zwrócić uwagę, że we wskazanym badaniu respondenci odnosili się nie w sposób ogólny do miejsca zamieszczania informacji (media społecznościowe, strony internetowe itp.), a do konkretnych platform, kanałów informacyjnych, programów czy gazet.

w 2017 r. na grupie ponad 1000 osób okazało się, że 58% respondentów, jako źródło *fake news* wskazało portal społecznościowy Facebook, 51% wskazało portale informacyjne online, a 49% wskazało platformę Twitter (Statista, 2019b). Przedstawione wybrane badania, prowadzone w różnych częściach globu, zdają się potwierdzać fakt, że gros *fake news* czy treści mających na celu dezinformowanie odbiorcy, znajduje się w sieci Internet. Idąc krok dalej, to media społecznościowe są głównym kanałem rozprzestrzeniania się dezinformacji. Łącząc wskazane dane z tym, że w 2018 roku około 2,65 mld³ ludzi korzystało z mediów społecznościowych (Statista, 2020) oraz że w drugiej połowie 2017 roku wykorzystywanie mediów społecznościowych było trzecią, co do popularności czynnością wykonywaną na urządzeniach mobilnych (Statista, 2019a), łatwość rozprzestrzeniania się dezinformacji staje się poważnym problemem społecznym pośrednio lub bezpośrednio zagrażających demokracji.

Sposoby zwalczania *fake news*

Biorąc pod uwagę powyższe, warto pochylić się nad propozycjami rozwiązań radzenia sobie z *dezinformacją/fake news* w poszczególnych państwach, czy organizacjach. Nawet pobieżna analiza rozważanego zagadnienia pokazuje, że nie ma jednej, powszechnie akcentowanej strategii w dziedzinie walki z *fake news*. Możliwe jest natomiast wskazanie określonych grup działań, nierzadko przenikających się nawzajem, podejmowanych przeciwko zjawisku *dezinformacji*. Pierwsze z nich określić można, jako kampanie edukacyjne przeciwko *fake news*, drugie polegają na wskazywaniu zaleceń postępowania lub na wdrażaniu dobrych praktyk dążących do zapobiegania dezinformacji, trzecie natomiast koncentrują się na wprowadzaniu regulacji prawnych zabraniających publikowania lub rozpowszechniania *fake news* pod groźbą kary. Warto przyzrzeć się pokrótce każdemu z wymienionych rozwiązań.

Jako że bardzo trudno jest panować nad zjawiskiem *fake news*, niektóre państwa czy organizacje postanowiły skupić się na uświadamianiu problemu osobom, które są najbardziej narażone na *dezinformację*, a więc odbiorcom zamieszczanych treści. Kampanie społeczne idą w różnych kierunkach. Niektóre z nich mają pokazywać w negatywnym świetle rozprzestrzenianie *fake news* (rysunek 1), inne natomiast uczą jak sprawdzić, czy informacja posiada znamiona niezgodnej z rzeczywistością (rysunek 2). Wydaje się, że zwłaszcza ten drugi typ kampanii stanowi interesującą próbę zwrócenia się do odbiorcy treści i ułatwienia mu rozpoznania *fake news*. Twórcy kampanii sugerują bowiem obywatelom m.in. aby sprawdzali źródła, z których pochodzą informacje, konfrontowali je z innymi tekstami, czytali tekst w całości nie sugerując się jedynie chwytliwym nagłówkiem, a także by szukali wypowiedzi ekspertów na dany temat. Takie kampanie promują zatem postawę krytycznego myślenia wśród społeczeństwa.

Drugim sposobem radzenia sobie z *fake news* jest wprowadzanie dobrych praktyk, które mają zachęcić wszystkich zainteresowanych (platformy internetowe, organizacje dziennikarskie, osoby prywatne weryfikujące fakty, osoby z branży reklamowej) do po-

³ Biorąc pod uwagę wcześniejsze statystyki, warto jedynie nadmienić, że najbardziej popularnym portalem społecznościowym jest Facebook, gdzie szacowana w 2018 liczba aktywnych użytkowników wynosiła ok 2,4 mld osób.

Rys. 1. Przykład malezyjskiej kampanii przeciwko *fake news*: Sharing a lie makes you a liar (Dzielenie się kłamstwem, sprawia że jesteś kłamcą)

Źródło: <https://www.soyacinau.com/2018/04/12/heres-what-you-need-to-know-about-malaysias-new-anti-fake-news-act-2018/>.

dejmowania działań minimalizujących ryzyko zamieszczania treści dezinformujących odbiorcę. Przykładem organizacji, która wskazuje na dobre praktyki podejmowane przez różne podmioty w celu zwalczania *fake news* jest grupa – High Level Group on Fake News and Online Disinformation (dalej jako HLEG) działająca w ramach Komisji Europejskiej. W swoim raporcie „A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation” grupa przywołuje kilka rozwiązań problemu dezinformacji, z których w niniejszym artykule opisane zostaną dwa. Pierwszy zaleca korzystanie z pomocy zaufanej strony trzeciej zajmującej się sprawdzaniem faktów. Przykładem organizacji skupiającej osoby zajmujące się weryfikacją prawdziwości treści jest International Fact Checking Network (IFCN), która promuje inicjatywy związane z wdrażaniem i rozpowszechnianiem dobrych praktyk w dziedzinie zwalczania zjawiska dezinformacji. Drugi sposób związany jest z uderzeniem w jedną z podstawowych przyczyn zamieszczana *fake news*, a więc w zarabianie na reklamach pojawiających się wraz z określoną treścią. HLEG zaleca, aby firmy reklamowe, nie zamieszczały swoich ogłoszeń na stronach uznanych za takie, które dystrybuują fałszywe treści. Dodatkowo, aby być w zgodzie z zasadą przejrzystości, firmy reklamowe nie powinny godzić się na zamieszczanie reklam o charakterze politycznym, które nie są jasno określone jako takie (*A multi-dimentional*, 2018). Jak widać powyższe rozwiązanie wymaga współpracy firm prywatnych, co nie zawsze może być łatwe do osiągnięcia.

Najbardziej radykalną formą przeciwdziałania *fake news* jest wprowadzenie przepisów sankcjonujących zamieszczanie lub dystrybuowanie dezinformacji⁴. Prym w zakre-

⁴ Artykuł porusza jedynie kwestie prawne związane bezpośrednio z regulowaniem zjawiska dezinformacji, pozostawiając do innych rozważań zagadnienia związane z przestępstwami takimi jak: pomówienie czy zniesławienie.

JAK ROZPŹNAĆ FAŁSZYWĄ INFORMACJĘ?

SPRAWDŹ ŹRÓDŁO
Przeanalizuj dokładnie stronę, sprawdź jej misję oraz informację kontaktowe.

PRZECZYTAJ WIĘCEJ
Nagłówki mogą być prowokacyjne, aby skłonić do kliknięcia. Zapoznaj się z całym tekstem.

SPRAWDŹ AUTORÓW
Poszukaj informacji o autorze. Sprawdź, czy w ogóle istnieje, i czy jest wiarygodny.

DODATKOWE ŹRÓDŁA
Sprawdź, czy podane w linkach źródła rzeczywiście odnoszą się do danej informacji.

SPRAWDŹ DATĘ
Udostępnianie starych informacji nie musi obrazować bieżących wydarzeń.

A MOŻE TO ŻART?
Jeśli informacja brzmi niewiarygodnie, to może być satyra. Sprawdź stronę i autora.

UWAŻAJ NA STRONNICZOŚĆ
Zastanów się, czy Twoje własne przekonania nie wpływają na obiór informacji.

ZAPYTAJ EKSPERTÓW
Zawsze warto wiedzieć więcej. Dopytaj bibliotekarza i innych ekspertów.

Tłumacznio: Dominik Kantorowicz

IFLA
International Federation of Library Associations and Institutions
with thanks to www.iCheck.org

Rys. 2 Przykład kampanii prowadzonej w wielu językach przez International Federation of Library Associations and Institutions mającej na celu ułatwienie odbiorcy tekstu zidentyfikowanie nieprawdziwych informacji

Źródło: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/info-society/images/polish_-_how_to_spot_fake_news.pdf.

sie restrykcyjności wiodą państwa z kontynentu azjatyckiego⁵, dlatego też w omawianym zakresie warto przyrzeć się właśnie temu regionowi świata. Jedną z najbardziej surowych regulacji w dziedzinie dezinformacji mogą pochwalić się Chiny, które w 2015 roku wprowadziły nowy przepis do kodeksu karnego. Przepis ten zabrania tworzenia oraz rozpowszechniania nieprawdziwych informacji dotyczących sytuacji niebezpiecznych, epidemii, katastrof lub komunikatów alarmujących o określonym zdarzeniu pod groźbą kary więzienia. W zależności od wagi treści informacji sprawca może zostać pozbawiony wolności na okres do 3 lat lub od lat 3 do 7 (*Initiatives*, 2019). Dodatkowo władze chińskie, w ramach prawa o cyberbezpieczeństwie, nałożyły na dostawców usług internetowych obowiązek kontroli użytkowników określonych platform pod kątem m.in. zakładania przez nich profili, korzystając jedynie z prawdziwych danych. W przypadku złamania wskazanego przepisu, na dostawcę usług może zostać nałożona grzywna zgodnie z ustawą o cyberbezpieczeństwie Chińskiej Republiki Ludowej. Podobne regulacje wprowadził w 2019 roku Singapur, który w ramach Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act (Pofma, 2019) już w krótkiej preambule wskazuje, że celem wdrożenia nowego prawa jest zapobieganie dezinformacji oraz walka z tymi czynnikami, które przyczyniają się do rozprzestrzeniania *fake news* (a więc z zakładaniem kont na fałszywe dane, czy brakiem transparentności występującym w zamieszczanych reklamach politycznych). Za złamanie przepisów prawa grozi kara grzywny lub pozbawienia wolności. Interesującym jest fakt, że instytucje publiczne mogą żądać opatrzenia fałszywej informacji zdaniem o treści: przeciwko interesowi publicznemu (Pofma, 2019).

Wprowadzanie rozwiązań dotyczących kwestii *fake news* sankcjonowanych karą, nie jest powszechnie akceptowane przez wszystkie państwa, czy organizacje. W Stanach Zjednoczonych dyskusja w sprawie zjawiska dezinformacji toczy się w związku z pierwszą poprawką do Konstytucji, która stanowi m.in. o zakazie wdrażania prawa ingerującego w wolność słowa lub prasy (US Const. amend. I). Stąd w USA przepisy, które związane są z minimalizowaniem zjawiska *fake news*, ograniczają się głównie do nałożenia na platformy (takie jak Facebook, czy Google) obowiązku przechowywania informacji o zamieszczanych reklamach, a także jasnego wskazania, kto sfinansował dystrybucję określonych treści reklamowych (Honest Ads Act, 2017). Dyskusja na temat zagrożeń, jakie mogą pojawić się w związku z wprowadzaniem sankcji karnych w odniesieniu do wolności słowa toczy się nie tylko w Stanach Zjednoczonych. Komisja Europejska również zauważyła, że wprowadzanie regulacji o charakterze karnym, sankcjonujących zamieszczanie nieprawdziwych informacji, stanowić może ryzyko dla pluralizmu i dywersyfikacji poglądów (*A multi-dimentional*, 2018). Potwierdzeniem wyżej wymienionych obaw jest sposób wykorzystania regulacji przeciwko *fake news* w Singapurze. Podkreśla się, że poprzez możliwość decydowania o fałszywości danego tekstu, rząd może manipulować treściami zamieszczanych informacji i w ten sposób minimalizować liczbę niepochlebnych komentarzy dotyczących działalności organów publicznych (Amnesty International, 2019). Chociaż Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act (Pofma) obowiązuje dopiero od połowy 2018 roku, już raz na opozycyjną partię SDP (Singapore Democratic Party – Singapurska Partia Demokratyczna) nałożony został obowiązek opatrzenia swojej wypowiedzi komentarzem wskazującym

⁵ Na kontynencie azjatyckim regulacje w zakresie *fake news* posiadają m.in. Chiny, Kambodża, Malesja, Singapur, czy Birma.

na zamieszczenie w tekście nieprawdziwych informacji (Reuters, 2019). Partia SDP odwołała się do sądu, gdyż uznała, że jej działanie nie wypełnia znamion wskazanych w Pofma, nie stanowi bowiem informacji nieprawdziwej, a zamieszczone przez nią teksty jedynie inaczej interpretują dostępne statystyki. Sąd Najwyższy, z różnych przyczyn, nie uznał argumentacji partii SDP (Singapore Democratic Party v Attorney-General [2020] SGHC 25)⁶. Nałożył jednak ciężar dowodu na podmiot wskazujący na fałszywą treść informacji. Przykład Singapuru pokazuje zagrożenia związane z prawem do wolności słowa, jakie mogą wystąpić w wyniku wdrażania prawa przeciwko dezinformacji. Będzie to zwłaszcza widoczne w sytuacji państw, które nie są uważane za w pełni demokratyczne. Istnieje bowiem ryzyko, że władza będzie próbowała wykorzystywać nowe regulacje do walki z przeciwnikami politycznymi, czy niesprzyjającymi komentarzami. W konsekwencji może to prowadzić do cenzury dystrybuowanych informacji, a nawet do autocenzurowania zamieszczanych treści.

Wnioski i podsumowanie

W ramach niniejszego artykułu autorka podjęła się próby zweryfikowania trzech hipotez dotyczących zjawiska *fake news*. Pierwsza z nich stanowiąca, że pomimo powszechnego obecnie używania terminu *fake news* nie jest on jednoznaczny pojęciowo, co utrudnia zwalczanie wskazanego zjawiska (H1) została zweryfikowana pozytywnie. Jak pokazuje analiza literatury i raportów, autorzy odnoszą termin *fake news* do różnych form rozpowszechnianych informacji. Niejednorodne rozumienie pojęcia *fake news* powoduje trudności we wprowadzeniu powszechnie akceptowalnych rozwiązań zwalczania rozprzestrzeniania nieprawdziwych informacji. Pomimo trudności definicyjnych, badania pokazują, że społeczeństwo spotyka się z omawianym problemem oraz dostrzega negatywny wpływ *fake news* na prawidłowe funkcjonowanie państwa. Tym samym pozytywnie zweryfikowana została również hipoteza druga (H2) stanowiąca, że społeczeństwo traktuje istnienie oraz rozpowszechnianie *fake news* jako zagrożenie dla prawidłowego działania państwa. Ostatnia z postawionych hipotez badawczych prowadząca do twierdzenia, że istnieją obecnie takie rozwiązania walki z *fake news*, które zagrażać mogą prawom lub wolnościom stanowiącym o istocie państwa demokratycznego (H3), również została zweryfikowana częściowo pozytywnie. Należy podkreślić, że o ile działalność edukacyjna w zakresie zwalczania nieprawdziwych informacji powinna zostać oceniona jednoznacznie pozytywnie, o tyle wprowadzanie kar za rozpowszechnianie określonych treści nie zawsze takie będzie. Rządzący, pod pretekstem walki z *fake news*, mogą bowiem wdrażać regulacje, na podstawie których ograniczone zostaną prawa obywateli, zwłaszcza prawo do wolności słowa i wyrażania własnych poglądów.

Zagadnienie zamieszczania czy propagowania nieprawdziwych informacji nie należy do nowych. Z uwagi na łatwość dostępu do określonych treści *fake news* są jednak obecnie istotnym problemem, który w niektórych przypadkach może mieć wpływ na prawidłowe funkcjonowanie mechanizmów demokratycznych. Z tego też powodu wiele

⁶ SDP zarzuciła rządowi wybieranie jedynie korzystnych dla siebie statystyk, co stawiało rządzących w korzystnym świetle. Jednakże sąd uznał, że niekorzystne statystyki, które przedstawiła SDP również zostały wybrane arbitralnie.

państw poszukuje skutecznych metod walki z dezinformacją. Niestety nie ma w chwili obecnej jednoznacznej odpowiedzi na pytanie jak radzić sobie z kwestią *fake news*. Wnioski przedstawione w niniejszym artykule mogą stać się podstawą dalszych badań nad zjawiskiem *fake news*.

Bibliografia

- Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/>.
- A multi-dimensional approach to disinformation* (2018), Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, European Commission.
- Allcott H., Gentzkow M. (2017), *Social Media and Fake News in The 2016 Election*, „Journal of Economic Perspectives” 31 (2), ss. 211–236.
- Bąkiewicz K. (2019), *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze”, t. 20, nr 3 (78), ss. 280–289.
- Fighting Fake News. Workshop raport* (2017), The Floyd Abrams Institute for Freedom of Expression, Report https://law.yale.edu/sites/default/files/area/center/isp/documents/fighting_fake_news_-_workshop_report.pdf.
- Grzegorzewski K. (2011), „Judenfrage”. *Retoryczny obraz propagandy antysemickiej w III Rzeszy (na przykładzie publicznych wypowiedzi Adolfa Hitlera i innych polityków NSDAP w latach 1933–1945)*, „Folia Litteraria Polonica”, nr 14, ss. 141–153.
- Honest Ads Act, S.1989 – 115th Congress (2017–2018), <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/1989/text>.
- Initiatives to Counter Fake News: China* (2019), The Law Library of Congress, https://www.loc.gov/law/help/fake-news/china.php#_ftn6.
- Internet World Stats (2019), *Internet Usage Statistics, The Internet Big Picture, World Internet Users and 2020 Population Stats*, <https://www.internetworldstats.com/stats.html>.
- Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html>.
- Lee T. (2019), *The global rise of “fake news” and the threat to democratic elections in the USA*, „Public Administration and Policy: An Asia-Pacific Journal”, vol. 22, no. 1, ss. 15–24.
- Mason L. E., Krutka D., Stoddard J. (2018), *Media Literacy, Democracy, and the Challenge of Fake News*, „Journal of Media Literacy Education”, 10(2), ss. 1–10.
- Park, A., Youm Kyu H. (2018), *Fake News from a legal perspective: The United States and South Korea compared*, „Southwestern Journal of International Law”, 24, no. 1.
- Pofna (2019), Protection from online falsehoods and manipulation act, no. 18 of 2019.
- Quandt T., Frischlich L., Boberg S., Schatto-Eckrodt T. (2019), *Fake News*, in: *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, eds. T. P. Vos, F. Hanusch, D. Dimitrakopoulou, M. Geertsema-Sligh. A. Sehl, <https://doi.org/10.1002/9781118841570.iejs0128>.
- Reuters (2019), <https://www.reuters.com/article/us-singapore-fakenews/singapore-invokes-fake-news-law-over-opposition-party-posts-idUSKBN1YI0DF>.
- Singapore Democratic Party v Attorney-General [2020] SGHC 25, Originating Summons No. 15 of 2020.
- Statista (2019a), *Most popular mobile internet activities according to internet users worldwide as of 2nd half 2017, by device*, <https://www.statista.com/statistics/249761/most-popular-activities-carried-out-on-mobile-internet-devices/>.
- Statista (2019b), *Most likely sources of fake news stories in the United States as of January 2017*, <https://www.statista.com/statistics/697774/fake-news-sources/>.

- Statista (2020), *Number of social media users worldwide (in billions)*, <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users>.
- Synopsis report of the public consultation on fake news and online disinformation* (2018), European Commission.
- Tandoc Jr. E. C., Wei Lim Z., Ling R. (2017), *Defining Fake News. A Typology of Scholarly Definitions*, „Digital Journalism”, 6(3), ss. 1–17.
- The International Fact Checking Network, <https://www.poynter.org/ifcn/>.
- Ustawa z dnia 7.11.2016 r. o cyberbezpieczeństwie Chińskiej Republiki Ludowej, <https://perma.cc/3HAP-D6MZ>.

Fake news – preliminary analysis of the phenomenon

Summary

The article deals with the problem of *fake news* and its potential impact on the functioning of democratic countries. The first part of the text discusses the problem of defining the term *fake news*. Nowadays there is no common understanding of the term *fake news* especially because it can refer not only to traditional (written) information but also to photographs or videos. Moreover the article highlights the danger of creating and distributing the misinforming content as it can have an influence on both: individuals and the whole society (e.g. it may have an impact on elections). In the second part, the article focuses on indicating solutions that are introduced in order to counteract *fake news*: such as educational campaigns and good practices in checking the information. The article points out also the most radical form of fighting against *fake news* namely the introduction of criminal sanctions for spreading disinformation. It is also highlighted that treating distribution of *fake news* as a crime may be a threat factor for democracy, especially for the freedom of speech. In order to analyse the phenomenon of *fake news* the theoretical research methods have been applied: analysis, synthesis and inference methods.

Key words: fake news, misinformation, fake news threats, good practices in sharing information